

جنتی راہی در فلسفہ اسلامی
مشتما از آراء اختصاصی آیت اللہ فیاضی

جلد سوم

گردآوری و تدوین

سید محمدهای نویین

مجمع علی حکمت اسلامی

سرشناسه: نبویان، محمد مهدی، ۱۳۶۶ -

عنوان و پدیدآور: جستارهایی در فلسفه اسلامی: مشتمل بر آراء اختصاصی آیت‌الله فیاضی/ گردآوری و تدوین

سید محمد مهدی نبویان؛ [به سفارش] مجمع عالی حکمت اسلامی

مشخصات نشر: قم: انتشارات حکمت اسلامی، ۱۳۹۵ -

مشخصات ظاهری: ج: (انتشارات حکمت اسلامی؛ ۲۵، فلسفه اسلامی؛ ۴)

شابک: ۴۰۰۰۰۰ ریال: ۶ - ۱۶ - ۸۳۵۹ - ۶۰ - ۹۷۸ - ۳ (ج ۳) ۱۷ - ۳ - ۸۳۵۹ - ۶۰ - ۹۷۸ (دوره)

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

پادشاه: کتاب

پادشاه: کتاب

موضوع: فاضل، علامه رضا، ۱۳۲۸ - نظریه درباره فلسفه اسلامی

موضوع: اسلام

شماره: رده: مجمع عالی حکمت اسلامی

رده‌بندی: ۱۳۹۹: BBR ۱۴۰۷

رده‌بندی دیویی: ۸۹۰/۱

شماره کتابخانه ملی: ۱۹۰۸۸۰

شناسنامه کتاب

تدوین: سید محمد مهدی نبویان

نمایه‌سازی: کتابخانه تخصصی علوم عقلی

ناشر: انتشارات حکمت اسلامی

چاپخانه: نشر زلال کوثر

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: انتشارات حکمت اسلامی

نوبت چاپ: اول

سال نشر: ۱۴۰۰

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۴۰۰۰۰۰ ریال

جستارهایی در فلسفه اسلامی (ج ۳)

کلمه حقوق طبع و محفوظ است

آدرس: قم، خیابان ۱۹ دی، کوچه ۱۰، فرعی اول سمت چپ، مجمع عالی حکمت اسلامی

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۵۶۱۰ - ۳۷۷۲۱۰۰۴ - شماره: ۳۷۷۲۱۰۰۴

www.hekmateislami.com

info@hekmateislami.com

nashr@hekmateislami.com

۱۵		سخن ناشر
۱۷		تقریظ حضرت استاد فیاضی
۱۹		پیشگفتار
۲۳		فصل اول: وحدت و کثرت
۲۵		مقدمه
۲۵		امر اول: تعریف وحدت و کثرت
۲۶		۱-۱. معنای وحدت و کثرت
۲۷		۲-۱. مساوقت وحدت و وجود
۲۸		۱-۲-۱. دیدگاه اول: استاد فیاضی
۲۹		۲-۲-۱. دیدگاه دوم: علامه جلی
۳۱		۳-۲-۱. دیدگاه سوم: صدرالمتألهین
۳۲		۴-۲-۱. دیدگاه چهارم: علامه طباطبائی
۳۷		۵-۲-۱. دیدگاه پنجم: آیت‌الله جوادی آملی
۳۷		۳-۱. نحوه تحقق وحدت و کثرت
۳۷		۱-۳-۱. نحوه تحقق وحدت
۴۱		۲-۳-۱. نحوه وجود کثرت

۴۲..... ۴-۱. اتحاد.....

۴۳..... امر دوم: حمل و اقسام آن.....

۴۳..... ۱-۲. معنای حمل.....

۴۵..... ۲-۲. اقسام حمل.....

۴۵..... ۱-۲-۲. حمل موافات و اشتقاق.....

۴۷..... ۲-۲-۳. حمل اولی ذاتی و حمل شایع صناعی.....

۴۸..... تعریف اول (تعریف استاد فیاضی).....

۶۲..... ۲) تعریف دوم.....

۶۴..... تعریف سوم.....

۶۶..... فرایند و نتایج حمل اولی ذاتی و حمل شایع صناعی.....

۷۱..... ۳-۲-۲. حمل شایع به اولی.....

۷۴..... ۴-۲-۲. حمل حقیقی و رقیقی.....

۷۸..... امر سوم: تناقض.....

۷۹..... ۱-۳. تناقض در منطقی و فلسفه.....

۸۶..... ۲-۳. نیاز سایر قضایا به اصل امتناع تناقض.....

۸۶..... ۱-۲-۳. دیدگاه اول: فخر رازی.....

۸۷..... ۲-۲-۳. دیدگاه دوم: ابن سینا و علامه طباطبائی.....

۹۰..... ۳-۲-۳. دیدگاه سوم: صدرالمتألهین.....

۹۲..... ۴-۲-۳. دیدگاه چهارم: آیت الله جوادی آملی.....

۹۳..... ۵-۲-۳. دیدگاه پنجم: آیت الله مصباح یزدی.....

۹۵..... ۶-۲-۳. دیدگاه ششم: شهید مطهری.....

۹۶..... ۷-۲-۳. دیدگاه هفتم: استاد فیاضی.....

..... امر چهارم: تضایف.....

۹۷..... ۱-۴. تعریف تضایف.....

۹۸..... ۲-۴. رابطه تضایف و اضافه.....

۹۸..... ۱-۲-۴. دیدگاه اول (دیدگاه استاد فیاضی): عموم و خصوص مطلق.....

۱۰۱..... ۲-۲-۴. دیدگاه دوم: تساوی.....

۱۰۱..... ۳-۴. احکام متضایفان.....

۱۰۱	۱-۳-۴. تکافؤ متضایفان
۱۰۳	۲-۳-۴. تلازم متضایفان
۱۰۵	۳-۳-۴. گستره متضایفان
۱۰۶	۴-۴. رابطه تضایف و تقابل
۱۰۶	۱-۴-۴. دیدگاه اول (دیدگاه استاد فیاضی): تضایف مطلقاً از اقسام تقابل نیست
۱۰۸	۲-۴-۴. دیدگاه دوم: تضایف مطلقاً از اقسام تقابل است
۱۰۹	۳-۴-۴. دیدگاه سوم: متضایفان، متقابل نیستند مگر آنکه دلیلی بر تقابل آنها اقامه شود
۱۱۱	۴-۴-۴. شاه چهارم: متضایفان، متقابل نیستند مگر آنکه نسبت میان آنها خارجی باشد
۱۱۲	۵-۴-۴. دیدگاه پنجم: متضایفان، متقابل اند مگر آنکه تضایف اعتباری باشد
۱۱۷	امر پنجم: تقابل واحد و شیر
۱۱۹	دیدگاه استاد فیاضی
۱۲۱	فصل دوم: علت و معلول
۱۲۳	مقدمه
۱۲۴	امر اول: تعریف علت و معلول
۱۲۶	تعریف علت و معلول از دیدگاه استاد فیاضی
۱۲۸	امر دوم: اصل علیت
۱۳۲	چند نکته درباره اصل علیت
۱۳۸	امر سوم: تقسیمات علت
۱۴۱	۱-۳. علیت ثبوتی و اثباتی
۱۴۲	۲-۳. علیت حقیقی و اعتباری
۱۴۳	۳-۳. علیت خارجی و تحلیلی
۱۴۷	۱-۳-۳. تعریف علیت خارجی و تحلیلی
۱۴۹	۱-۱-۳-۳. علیت خارجی
۱۵۱	۲-۱-۳-۳. علیت تحلیلی
۱۵۶	۲-۳-۳. اشتراک‌ها و تفاوت‌های علیت خارجی و تحلیلی
۱۵۷	۱-۲-۳-۳. اشتراک‌های علیت خارجی و تحلیلی

- ۱۶۱..... ۲-۳-۲. تفاوت‌های علیت خارجی و تحلیلی
- ۱۶۶..... ۳-۳-۳. نتایج و فروعات تقسیم علیت به خارجی و تحلیلی
- ۱۶۷..... (۱) جریان برهان لمّی در فلسفه
- ۱۷۰..... (۲) تحقق برهان لمّی در قیاس اقترانی حملی
- ۱۷۰..... (۳) تحقق علیت میان ماهیات و لوازم آنها
- ۱۷۱..... (۴) امکان، لازم حقیقی ماهیت ممکن است
- ۱۷۱..... (۵) تحقق امکان برای احتیاج معلول به علت
- ۱۷۲..... علیت حقیقی صورت نوعیه برای أعراض
- ۱۷۲..... (۷) تقسیم برانم و تأخر بالعلیه و بالطبع به خارجی و تحلیلی
- ۱۷۳..... تقسیم علیت العالمیه به خارجی و تحلیلی
- ۱۷۴..... (۹) ماهیات واجب‌الوجود برای وجودش
- ۱۷۵..... (۱۰) علید معین صورت برای ماده
- ۱۷۵..... امر چهارم: سنخیت علت و معلول
- ۱۷۶..... ۱-۴. تفسیر اول (تفسیر استاد فاضل)
- ۱۷۹..... استدلال بر تفسیر نخست سنخیت علت و معلول
- ۱۸۰..... تقریری دیگر از استدلال
- ۱۸۲..... ۲-۴. تفسیر دوم
- ۱۸۷..... ۱. استدلال اول
- ۱۸۸..... بررسی استدلال
- ۱۸۹..... ۲. استدلال دوم
- ۱۹۰..... بررسی استدلال
- ۱۹۲..... ۳-۴. تفسیر سوم سنخیت
- ۱۹۴..... بررسی تفسیر سوم سنخیت
- ۱۹۷..... امر پنجم: مسئله جعل
- ۱۹۷..... ۱-۵. تفاوت مسئله جعل با اصالت وجود
- ۱۹۸..... ۲-۵. تبیین مسئله جعل
- ۲۰۲..... ۳-۵. دیدگاه‌ها در مسئله جعل
- ۲۰۲..... ۱-۳-۵. دیدگاه اول: وجود
- ۲۰۵..... ۲-۳-۵. دیدگاه دوم: ماهیت

۳-۳-۵. دیدگاه سوم: اتصاف ماهیت به وجود ۲۰۶

امر ششم: علت غایی ۲۰۹

۱-۶. تعریف «جهت»، «غایت» و «علت غایی» ۲۰۹

۲-۶. وجود علت غایی ۲۱۲

۱-۲-۶. دیدگاه اول (مشهور فیلسوفان): علت غایی داشتن همه معلول ها ۲۱۲

۲-۲-۶. دیدگاه دوم (آیت الله مصباح یزدی): علت غایی داشتن معلول های اختیاری ۲۱۳

۳- دیدگاه سوم (استاد فیاضی): علت غایی نداشتن همه معلول ها ۲۱۴

۳- نسبت غایت و «علت غایی» ۲۱۸

۱- دیدگاه اول: تساوی ۲۱۸

۳-۶. دیدگاه دوم: عموم و خصوص مطلق ۲۱۹

۳-۲-۶. دیدگاه سوم: عموم و خصوص من وجه ۲۱۹

۴-۳-۶. دیدگاه چهارم: اسناد فیانیه: تبیین ۲۲۰

فصل سوم: مجرد و مادی ۲۲۱

مقدمه ۲۲۳

امر اول: تعریف مجرد و مادی ۲۲۴

۱-۱. تعریف اول ۲۲۵

نقد و بررسی ۲۲۶

۲-۱. تعریف دوم ۲۲۷

نقد و بررسی ۲۲۷

۳-۱. تعریف سوم ۲۲۹

نقد و بررسی ۲۲۹

۴-۱. تعریف چهارم ۲۳۰

نقد و بررسی ۲۳۰

۵-۱. تعریف پنجم ۲۳۰

نقد و بررسی ۲۳۲

۶-۱. تعریف ششم ۲۳۲

نقد و بررسی ۲۳۳

- ۲۳۳..... ۷-۱. تعریف هفتم
- ۲۳۴..... نقد و بررسی
- ۲۳۴..... ۸-۱. تعریف هشتم
- ۲۳۷..... نقد و بررسی
- ۲۴۷..... ۹-۱. تعریف نهم: تعریف استاد فیاضی
- ۲۵۲..... امر دوم: تغییر و حرکت در موجودات ممکن الوجود
- ۲۵۵..... ۱-۱. استدلال عقلی بر امکان تغییر و حرکت در مجردات
- ۲۶۰..... ۲-۲. استدلال عقلی بر وقوع تغییر و حرکت در مجردات
- ۲۶۰..... ۱-۲. استدلال عقلی بر امکان تغییر و حرکت در مجردات
- ۲۶۱..... ۲-۲. استدلال عقلی بر وقوع تغییر و حرکت در مجردات
- ۲۶۱..... ۲-۲. استدلال عقلی بر امکان تغییر و حرکت در مجردات
- ۲۶۳..... امر سوم: نوع مجرد و افراده
- ۲۶۶..... دیدگاه استاد فیاضی
- ۲۶۹..... فصل چهارم: خداشناسی
- ۲۷۱..... مقدمه
- ۲۷۲..... امر اول: معرفت به خداوند
- ۲۷۲..... ۱-۱. امکان معرفت به خداوند
- ۲۷۲..... ۱-۱. امکان علم حصولی و استحاله علم حضوری به خداوند
- ۲۷۴..... ۱-۲. امکان علم حضوری و استحاله علم حصولی به خداوند
- ۲۷۵..... ۱-۳. امکان علم حصولی و حضوری به خداوند
- ۲۸۰..... شناخت اجمالی خداوند، نه شناخت اکتناهی او
- ۲۸۰..... ادله عقلی بر استحاله شناخت اکتناهی خداوند
- ۲۸۷..... ادله نقلی بر عدم توانایی مخلوقات به شناخت اکتناهی خداوند
- ۲۸۸..... ۲-۱. معرفت همه موجودات به خداوند
- ۲۹۱..... (۱) مرحله اول: بررسی ادله عقلی مجرد علم
- ۲۹۱..... استدلال اول: مجرد ادراک حسی، خیالی، وهمی و عقلی
- ۲۹۶..... استدلال دوم: علم نبودن هیولی، جسم و امور منقطع در جسم

۳۰۳	استدلال سوم: تنافی علم با حرکت موجودات مادی
۳۰۵	استدلال چهارم: تنافی علم با تقسیم‌پذیری
۳۰۷	استدلال پنجم: تنافی علم با زمان
۳۱۱	استدلال ششم: تنافی علم با مکان
۳۱۲	استدلال هفتم: تنافی علم با جزئیت و شخصیت
۳۱۵	استدلال هشتم: تنافی علم با تغییر
۳۱۸	استدلال نهم: استحاله انطباق کبر در صغیر
۳۲۰	استدلال دهم: مشروط نبودن علم به تحقق شرایط مادی
۳۲۱	استدلال یازدهم: تجرد صفات نفس
۳۲۲	استدلال دوازدهم: مقایسه میان صورت‌های ذهنی
۳۲۴	استدلال سیزدهم: تغییرپذیری علم با تغییرپذیری بدن
۳۲۶	بررسی ادله نقلی بر علم
۳۳۱	۲) مرحله دوم: ادله نقلی بر علم همه موجودات
۳۳۱	استدلال اول: روح بودن خداوند برای همه موجودات
۳۳۵	استدلال دوم: سریان و بود خداوند در همه اشیا
۳۳۷	استدلال سوم: مظهریت موجودات
۳۳۸	استدلال چهارم: حیات همه موجودات
۳۴۰	استدلال پنجم: اصالت و تشکیک وجود
۳۴۳	استدلال ششم: حضور مقتضای ذاتی موجودات طبیعی در آنها
۳۴۶	استدلال هفتم: معیت قیومی ربّ انواع با موجودات طبیعی
۳۴۹	استدلال هشتم: معیت قیومی خداوند با مخلوقات
۳۵۰	استدلال نهم: سنخیت علت و معلول
۳۵۲	استدلال دهم: اصالت، بساطت و تشکیک وجود
۳۵۴	استدلال یازدهم: فعلیت و حیات همه موجودات
۳۵۷	جمع‌بندی
۳۶۳	۳) مرحله سوم: ادله نقلی بر علم همه موجودات
۳۶۴	۱-۳. ادله نقلی مطابقی
۳۶۴	۱-۳.۱. روایات دال بر علم همه موجودات به رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله غیر از انسان‌ها و اجنه
۳۶۴	گنجه‌کار
۳۶۴	۱-۳.۲. روایات دال بر علم همه موجودات به رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله غیر از کفار، انسان‌های
۳۶۵	فاسق و اجنه فاسق

- ۳۶۶..... ۳-۱-۳. علم همه موجودات غیر از انسان‌ها به صدای جنازه
- ۳۶۶..... ۳-۲-۳. ادله نقلی التزامی
- ۳۶۶..... ۳-۲-۱. تسبیح همه موجودات
- ۳۸۶..... ۳-۲-۲. سجود همه موجودات
- ۳۹۸..... ۳-۲-۳. قنوت همه موجودات
- ۴۰۱..... ۳-۲-۴. سخن گفتن همه موجودات
- ۴۰۹..... ۳-۵. شهادت همه موجودات
- ۴۱۴..... ۳-۲-۶. بکاه همه موجودات
- ۴۱۸..... ۳-۲-۷. اقامت همه موجودات
- ۴۲۱..... ۳-۲-۸. خضوع و تشوع همه موجودات
- ۴۲۶..... ۳-۲-۹. رخت و خنجر همه موجودات
- ۴۲۹..... ۳-۲-۱۰. استغفار همه موجودات
- ۴۳۰..... ۳-۲-۱۱. انابه همه موجودات
- ۴۳۰..... ۳-۲-۱۲. حمد همه موجودات
- ۴۳۱..... ۳-۲-۱۳. رغبت همه موجودات
- ۴۳۱..... ۳-۲-۱۴. تضرع همه موجودات
- ۴۳۲..... ۳-۲-۱۵. صلوات همه موجودات
- ۴۳۳..... ۳-۲-۱۶. اهتزاز موجودات
- ۴۳۳..... ۳-۲-۱۷. فرح و خوشحالی موجودات
- ۴۳۴..... ۳-۲-۱۸. وحی به موجودات
- ۴۳۵..... ۳-۲-۱۹. برانگیختگی موجودات
- ۴۳۵..... ۳-۲-۲۰. حبس همه موجودات
- ۴۳۵..... ۳-۲-۲۱. افتخار موجودات
- ۴۳۶..... ۳-۲-۲۲. مأمور بودن موجودات
- ۴۳۷..... ۳-۲-۲۳. امتناع موجودات
- ۴۳۷..... ۳-۲-۲۴. تعقیب موجودات
- ۴۳۸..... ۳-۲-۲۵. عداوت موجودات
- ۴۳۸..... ۳-۲-۲۶. رؤیت و شکایت موجودات

۴۳۹	۳-۲۷. عرضه امامت حضرت علی علیه السلام بر موجودات و پذیرش آن
۴۴۰	نتیجه‌گیری
۴۴۱	امر دوم: اثبات وجود خداوند
۴۴۲	برهان وجودی در فلسفه اسلامی
۴۴۴	برهان وجودی محقق اصفهانی
۴۴۴	(۱) تقریر اول
۴۴۵	(۲) تقریر دوم
۴۴۶	(۳) تقریر سوم
۴۴۸	تقریر چهارم
۴۴۸	(۵) تقریر پنجم
۴۴۹	(۶) تقریر ششم
۴۵۰	(۷) تقریر هفتم: بر استناد فاضلی
۴۶۱	بررسی اشکالات برهان وجودی
۴۶۲	(۱) اشکال اول: نقض شرط تالیاری
۴۶۵	(۲) اشکال دوم: مصادره به مطلوب
۴۶۷	(۳) اشکال سوم: لایتنه بودن قصه «واجب الیه» موجوده
۴۷۴	(۴) اشکال چهارم: لازمه وجودی محال
۴۷۵	(۵) اشکال پنجم: خلط حمل اولی و شایع
۴۸۱	برهان وجودی صدرالمعانی (صرافت واجب‌الوجود)
۴۸۳	بررسی برهان
۴۸۷	تکمیل: تعریف صرف و ارتباط آن با وحدت شخصی وجود
۴۸۷	(۱) معنای صرف
۴۹۱	(۲) ارتباط صرافت وجود با وحدت شخصی وجود
۴۹۱	امر سوم: صفات خداوند
۴۹۷	۳-۱. تعریف صفت
۵۰۷	اسم عرفانی
۵۰۸	۳-۲. عینیت صفات با ذات
۵۰۸	۳-۱-۲. تبیین اول (مفهوم و مصداق: واحد)
۵۱۱	۳-۲-۲. تبیین دوم (مفهوم: متکثر؛ مصداق: واحد)
۵۱۳	۳-۲-۳. تبیین سوم (معانی: متکثر؛ مصداق: واحد)

۵۱۶	۲-۳. تقسیمات صفات
۵۱۶	۱-۳-۳. صفات ثبوتی و سلبی
۵۲۱	۲-۳-۳. صفات ذاتی و فعلی
۵۳۳	۳-۳-۳. صفات حقیقی محض، حقیقی ذات اضافه و اضافی
۵۳۶	۴-۳-۳. صفات مخصوص و مشترک
۵۳۷	۵-۳-۳. صفات کمالی محض، نقصی محض، غیر کمالی و غیر نقصی و کمالی همراه با نقص
۵۳۷	۶-۳. اشتقاقی و غیر اشتقاقی
۵۳۷	۷-۳. صفات مکنونه و غیر مکنونه
۵۳۹	۸. علم - ربی بیشین خداوند
۵۵۳	۹. کار علم خداوند و بررسی آنها
۵۵۳	۱۰. استدلال
۵۵۵	(۲) استدلال دوم
۵۵۶	(۳) استدلال سوم
۵۵۸	(۴) استدلال چهارم
۵۶۰	(۵) استدلال پنجم
۵۶۱	نتیجه گیری

۵۶۵ نمایه

۵۶۷	مقدمه نمایه موضوعی
۵۶۹	نمایه آیات
۵۶۹	نمایه روایات
۵۸۱	نمایه اعلام
۵۸۱	نمایه موضوعی
۵۸۱	کتابنامه

سخن ناس

مجموعه عظیم تراث حکمت اسلامی، از ظرفیت بسیار مناسب و کم نظیری برخوردار است که صد سال شناسایی، احیا و تنقیح، جلوه‌های خاص و نابی از علوم را در انظار علاقه‌مندان و مشتاقان علم و دانش قرار می‌دهد و عطش علمی را با علم و معرفت زلال، سیراب می‌کند.

انتشارات حکمت اسلامی وابسته به مجمع عالی حکمت اسلامی که از اواخر سال ۱۳۹۲ فعالیت خود را آغاز کرد، یکی از اولویت‌های حائز اهمیت و اساسی خود را احیای تراث حکمی اسلامی و تنقیح متون اصیل فلسفه اسلامی، کلام اسلامی، عرفان اسلامی، منطق و معرفت‌شناسی و همچنین مباحث مرتبط با فقه و احکام اسلامی (مضاف) قرار داده است که به لطف خدای متعال تاکنون توفیقاتی در این زمینه دستیابی به این اهداف به‌دست آمده است. اثر پیش‌رو، جلد سوم مجموعه جستارهایی در فلسفه اسلامی است که به بررسی و تبیین آرای اختصاصی آیت‌الله غلامرضا فیاضی در حوزه فلسفه اسلامی می‌پردازد. این اثر به قلم جناب حجت‌الاسلام آقای سید محمد مهدی نبویان به سفارش مجمع عالی حکمت اسلامی و تحت اشراف آیت‌الله فیاضی جمع‌آوری، تدوین و تنظیم گردیده که از سوی انتشارات حکمت اسلامی منتشر و عرضه شده است.

فلسفه اسلامی با سه مکتب مهم مشاء، اشراق و حکمت متعالیه مسیر پیشرفت خود را همواره طی می‌نماید و در این حرکت حکیمان و اندیشمندان بسیاری به تبیین مکاتب و آراء دیدگاه و آراء اختصاصی می‌پردازند و این خود نشانی از پویایی و به روز بودن فلسفه اسلامی می‌باشد. آیت‌الله غلامرضا فیاضی نیز در طول ده‌ها سال تدریس و تدوین در حوزه فلسفه اسلامی، با بررسی مکاتب و مباحث مختلف فلسفی، دیدگاه‌های خاصی جهت تکمیل مباحث فلسفی و نیز تقریب آنها به آموزه‌های اسلامی ارائه کرده است. به نظر می‌آید که فلسفه اسلامی را نوید می‌دهد، که مجموعه مباحث در این مجموعه با همین رویکرد تدوین و تنظیم قرار گرفته است.

لازم می‌دانیم که در هر مکتب همه عزیزانی که در آماده‌سازی و نشر این اثر همت نموده‌اند، به‌ویژه آیت‌الله غلامرضا فیاضی، حجت‌الاسلام آقای سیدمحمد مهدی نبویان؛ همچنین از اعضای شورای کتاب محمد باقر خراسانی، حکمت اسلامی؛ حجج الاسلام والمسلمین آقایان حمید پارسانیا، عزالدین رضائیان، حسن رضائی، علی عباسی، نجف لک‌زایی، محمد فنایی اشکوری، و حسن معدنی و نیز از آقایان مرتضی محمدی‌استانی، محمود حسن‌زاده، حسین وکیلی، محمود سوری، حسن محمدی، عباس پریمی که نسبت به پیگیری امور انتشارات، نمایه‌سازی، ویرایش، صفحه‌آرایی، سرآوردن و بازاریابی کتاب حاضر ایفای نقش نمودند، تقدیر و تشکر داشته باشیم.

امید است با الطاف خدای متعال و توجهات خیریه‌ها و نهادهای عصمت و طهارت (ع) و به‌ویژه عنایات حضرت ولی عصر (ع) انتشارات حکمت اسلامی بتواند با احیای تراث عظیم حکمت و حکمای اسلامی و نشر آثار علمی فاضل و ارزشمند در راستای گسترش حکمت اسلامی برخاسته از مبانی اسلامی در جوامع تقویت مبانی دینی و اعتقادی گام بردارد. بسیار مفتخر خواهیم بود تا از دیدگاه‌های اساتید و علاقمندان به حوزه حکمت اسلامی نیز بهره‌مند شویم. ان‌شاءالله.

محمدباقر خراسانی

مدیر مسئول انتشارات حکمت اسلامی

تقریظ حضرت استاد باضی

الحمد لله رب العالمین صلوة و سلام علی رسولہ محمد، و علی آلہ الطیبین الطاہرین،
سیدما مولانا الإمام صاحب العصر الزمان حجة بن الحسن، روحی لثراب مقدمه الفداء.
خدای متعال را بر نعمت‌های فرائد آنکه به این بنده حقیر عنایت فرموده سپاس
می‌گویم؛ خصوصاً نعمت توحید و معرفت اولیای خود، و نعمت عقل که به واسطه
آن به این راه هدایت یافتیم؛ و نیز نعمت اساتید بزرگی که تا نیم آنها عقل را در این
راه امداد می‌نمود.

و از محضر باعظمتش استدعا دارم همه اساتیدی را که در این شهر الیم قرآن
عظیم کوشش کرده و می‌کنند، با اولیای خود، محمد و آل طیبین و سید سرینش
محشور فرماید؛ و به فضل و کرمش امید دارم نور چشم عزیزم، حجت الاسلام سید
محمد مهدی نبویان را که زحمت نگارش این مجموعه را به عهده گرفت، در سایه
عنایات مولایمان حضرت ولی عصر عجّل الله تعالی فی فرجه الشریف در راه خدمت
به اسلام عزیز بیش از پیش موفق بدارد.

غلامرضا فیاضی

۱۳۹۴/۱۲/۱۷ هجری شمسی

پیشگفتار

«وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ كُرِّ إِلَهُ»

حمد و سپاس مخصوص خداوند حکیم است که حکمت را به انسان ارزانی داشت و سلام و صلوات خداوند بر اشرف بیا و خاتم پیاوران، حضرت محمد ﷺ و اوصیای معصوم او، به‌ویژه حضرت ولی عصر ﷺ ارواحنا له الفداء. حکمت و فلسفه در ادوار گذشته فراز و نشیب‌هایی داشته است. در میان گذشتگان، حکمای قبل از اسلام همچون افلاطون و ارسطو در جست‌وجوی شناخت جهان هستی برآمدند و به‌وسیله برهان و نیز شهود به مقصد ترسیمی رسید و معنای خویش‌نایل آمدند؛ اما با ظهور دین اسلام و به برکت وجود مقدس پیامبر خاتم ﷺ که مدینه علم و دانش است، مسیر وسیع‌تری روبه‌روی انسان‌ها گشوده شد که در پی آن، اندیشمندان و حکمای اسلامی در مسیر شناخت و معرفت به راه افتادند و با چهره عقل و وحی که از جانب معصومان ﷺ به آنها رسیده بود، به شناخت عالم هستی پرداختند.

فلسفه اسلامی از کندی آغاز شده و تا زمان حاضر ادامه یافته است. از آن زمان

تاکنون که بیش از هزار سال می‌گذرد، فلسفه اسلامی در مسیر تکامل قرار داشته است؛ مسیری که هرکدام از فیلسوفان گامی در آن برداشتند تا راه را برای فیلسوفان بعد از آنان سازند و معرفت‌های جدیدی به متفکران عصر خود انتقال دهند.

فیلسوفان مسلمان در قالب سه مکتب به ارائه اندیشه‌های خود پرداخته‌اند: «مکتب مشائی»، «مکتب اشراقی» و «مکتب حکمت متعالیه». در میان مکاتب سه گانه، مکتب حکمت متعالیه ویژگی‌های ممتازی برخوردار است و به همین جهت از زمان صدر المتألهین تاکنون این مکتب فلسفی مورد قبول فیلسوفان مسلمان بعدی قرار گرفته است. فیلسوفان بزرگی به تبیین فلسفه اسلامی، به‌ویژه حکمت متعالیه پرداخته‌اند؛ از جمله فیلسوف و حکیم معاصر مرحوم علامه طباطبایی که با تألیف و تلخیص مکاتب فلسفی در دو کتاب ارزشمند بدایة الحکمة و نهایة الحکمة قدم مهمی در جهت فهم میراث فلسفه اسلامی برداشت.

پس از علامه، شاگردان ایشان بزرگان فکری نیز به تبیین فلسفه اسلامی و حکمت متعالیه پرداخته‌اند. در این میان حکیم متأله و دانشمند فرزانه، حضرت آیت‌الله غلامرضا فیاضی - حفظه الله - در اصول سبیل و سادی به مطالعه دقیق مکاتب فلسفی یادشده پرداخته و با آزاداندیشی کاس و نذر التمام به مبانی عقلانی و وحیانی، آرای فلاسفه را مورد بررسی قرار داده و خود نیز در نهایت، اتخاذ رأی کرده است.

حضرت استاد فیاضی ضمن تدریس تفصیلی کتب مهم فلسفی، به‌ویژه کتاب شریف اسفار، با مبناسازی در فلسفه اسلامی، نظام منسجم جدیدی در فلسفه اسلامی ارائه کرده است و از همین روی، می‌توان استاد فیاضی را در شمار فیلسوفان برتر معاصر قرار داد.

از استاد فیاضی تاکنون تألیفات متعددی منتشر شده است. از مهم‌ترین آنها می‌توان به تعلیق بر نهایة الحکمة، درآمدی بر معرفت‌شناسی، هستی و چیستی در مکتب صدرایی و علم النفس فلسفی اشاره کرد. همچنین ایشان با گردآوری هزاران

مربوط به حمل، مورد بحث قرار گرفته است. در فصل دوم از «علت و معلول» و تقسیمات آن، از جمله تقسیم مهم علیت به علیت خارجی و تحلیلی بحث شده است. فصل سوم به تبیین و بررسی مسئله «مجرد و مادی» پرداخته و در فصل چهارم نیز بحثی مبسوط درباره مباحث «خداشناسی» انجام شده است؛ از جمله بررسی ادله عقلی و نقلی معرفت همه موجودات به خداوند، تبیین دقیق برهان وجودی بر اثبات وجود خداوند و نیز بررسی علم حصولی پیشین خداوند.

۶. تمام محنت‌های پژوهش حاضر، تحت اشراف و نظارت حضرت استاد آیت‌الله فیاضی انجام یافته است. این نوشتار با دقت مورد مطالعه و ارزیابی استاد قرار گرفته و نکات ارزشمند ایشان اعمال شده است.

در پایان پس از اظهار عجز از شکرگزاری خداوند متعال، وظیفه خود می‌دانم از استاد عزیز و ارزشمند، سمیرت آیت‌الله فیاضی - حفظه الله - که سال‌ها از نکات علمی و اخلاقی ایشان بهره‌ی بسیار بردم، سگزاری نمایم. ایشان با تواضع و متانت فراوان بر این حقیر منت نهاده و مجموعه آثار و فیش‌های علمی خود را در اختیارم گذاشته است.

همچنین از مساعدت‌های مسئولان محترم مجمع عالی حکمت اسلامی و نیز از همه عزیزانی که در به سرانجام رساندن این مجموعه یاریگر بنده بودند، به‌ویژه مسئولان محترم انتشارات حکمت اسلامی تقدیر و تشکر می‌نمایم. سرانجام از همه اساتید و فرهیختگان ارجمند تقاضا دارم با پیشنهادها و انتقادهای خود، اینجانب را در هرچه بهتر شدن این مجموعه یاری نمایند.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

سید محمد مهدی نبویان

قم المقدسه، اسفند ۱۳۹۶